

לדמותה של העברית החדשה בראשיתה: עיון בתפוצתם של מבני הסמיכות בתכתובת המשרדית

1. מבוא

בראשית שנות העשרים של המאה העשרים הוכרזה העברית על ידי שלטונות המנדט הבריטי כאחת משלוש השפות הרשמיות בארץ ישראל. מעמדה החוקי החדש סימן את ההכרה בהצלחת הניסיון להפוך אותה ללשונו המוצהרת של היישוב,¹ ונתן דחיפה להמשך הרחבת אחיזתה בחיי המעשה. בעוד שינויים אלו במעמדה של העברית ידועים היטב, התשתית הלשונית שעליה נשענו טרם נחקרה דייה. מטרתו של מאמר זה היא לבחון תופעה תחבירית אחת בשימוש הלשון של התקופה, כדרך להרחיב את היכרותנו עם דמותה של העברית בקרב דור הדוברים שהפך אותה ללשונו העיקרית.

בחינתן של תופעות תחביריות מאפשרת הצצה אל כללים שהפנימו דוברי העברית באופן בלתי מודע בעת רכישת השפה. התחביר נידון רק מעט בדקדוק העברי המסורתי, ועל כן מרבית הכרעותיהם התחביריות של בני הדור שהפך את העברית ללשונו העיקרית לא התבססו על הכוונה או על לימוד מסודר, אלא על כללים שלא נוסחו במפורש, מכיוון שכך תופעות תחביריות עשויות ללמד על תחושת הלשון האינטואיטיבית שהתפתחה אצלם עוד קודם שהייתה העברית ללשונם היחידה או העיקרית.²

אחד הקשיים העיקריים העומדים בפני המבקש לבחון את מצבה של העברית בתקופה מוקדמת זו בהתבססותה בקהילה הלשונית הוא הגיוון הגדול וחוסר האחידות בדרכי שימוש הלשון בעדויות מן התקופה. בתקופה זו עדיין היה מספרם של דוברי העברית הילידים מועט, והקהילה הלשונית הורכבה ברובה מאנשים שהעברית לא הייתה שפת אמם. רקעם הלשוני והיקף שליטתם בעברית לא היו אחידים, וסימני זרות שמקורם בהשפעת לשונות הסובסטרט רווחו בלשונם.³ תופעה

1. על מעמדה של העברית בתקופה זו בקהילה הלשונית ראו הלמן 2002.
2. השו גלינרט 1988, תשנ"א.
3. רוזן תשנ"ב.

אחרת שהשפיעה על דרכי השימוש בלשון הייתה מורשת לשון המקורות, שהוסיפה להיות גורם פעיל בגזרות נרחבות של שימוש הלשון, החל בספרות היפה וכלה בניסוחם של יומנים ומכתבים פרטיים.⁴ הכותבים הרבו לפנות אל דפוסי לשון שמקורם במצבי לשון קודמים, ועל כן מרבית גילוייה המתועדים של העברית בתקופה זו אינם מעידים על תהליכי הלשון הסינכרוניים שהחלו לעצב את היערכותה החדשה, אלא משקפים את המשך הדומיננטיות של דפוסי הבעה שנוצרו טרם שהייתה העברית ללשונה העיקרית של הקהילה הלשונית.⁵

במהלך החיפוש אחר תחומים שבהם ניכרים תהליכי השינוי שהעברית הייתה נתונה בהם בתקופה זו הסתמנה התכתובת שניהלו פקידי עיריית תל-אביב לצורך מילוי תפקידם כאחת העדויות לשימוש לשון ספונטני, ענייני ורפרנציאלי בעברית בתקופת התבססותה בקהילה הלשונית. עיריית תל-אביב הייתה מן הגופים הציבוריים הראשונים שניהלו את פעילותם בעברית, וידעת עברית נדרשה מכל עובדיה. בעקבות הכרזתה של תל-אביב כישות עירונית מוניציפלית בשנת 1921 התמסד בה מנגנון קבוע של פקידים, שפעילות מנהלית בעברית הייתה בעבורו דרך חיים. ידעת עברית הייתה תנאי לקבלת עבודה במנגנון העירייה, ועל כן התמקדות בלשונם של עובדי העירייה אפשרה לתחם קורפוס הומוגני יחסית, המשקף את השימוש בעברית לצורכי יום יום בקרב אנשים שנחשבו יודעי עברית בעיני בני דורם והיו רגילים לכתוב עברית לצורכי עבודתם. לשונם מספקת דוגמה ל"הרגלי הלשון של בוגרי בתי-ספר תיכוניים עבריים ישראלים ופקידים בעת מילוי תפקידם, ובכלל כל אדם 'הנחשב כיודע עברית'"⁶ כשלושים שנה קודם שהגדיר רוזן בדרך זו את הסטנדרד בעברית החדשה. על כן מספקת התכתובת שניהלו מעין נקודת מוצא שעל יסודה התפתח סטנדרד זה במהלך הזמן.

חומר הגלם העיקרי למחקר היה מסמכים השמורים בארכיון ההיסטורי של עיריית תל-אביב, המתעדים את פעילותם של גופי הציבור בתל-אביב מראשיתם. בשל הרצון לבחון את שגרת הלשון של הכותבים בעת שדעתם לא הייתה נתונה לענייני סגנון התמקד המחקר בתכתובת הנוגעת לתחומים טכניים כמו תאורה, ביוב, תחבורה, תברואה, בריאות, פיקוח על המחירים וכדומה. אופיים המעשי של הנושאים הללו מיקד את תשומת לבם של הכותבים במטרות המוגדרות שהיה ברצונם להשיג. התכתובת בעניינם הייתה בעיניהם טריוויאלית, חסרת כל ערך אידאולוגי או חינוכי ונעשתה בלחץ זמן, ועל כן לא הקפידו בה על ענייני סגנון. מכיוון שלא נועדה להפצה בקרב ציבור קוראים רחב לא עברה תכתובת זו שכתוב או עריכה, והגיעה אלינו כפי שיצאה מתחת ידם של הכותבים.

4. אבן-זהר תש"ם; בלנק 1954, עמ' 389.

5. רבין 1975, עמ' 154.

6. רוזן תשט"ז, עמ' 139.

לצורך מאמר זה תוחם קורפוס שהיקפו כ-18,000 מילה, המייצג את שימוש הלשון בתכתובת המשרדית בחמש השנים הראשונות לפעילותה של העירייה (1921–1926). הקורפוס כולל טקסטים משני סוגים. כשני שלישים ממנו הם מכתבים מודפסים שנשלחו אל גורמים מחוץ לעירייה, ושאר החומר מתעד את התכתובת הפנימית בין עובדי העירייה, שנכתבה ברובה המכריע בכתב יד. סגנונם של שני סוגי התכתובת דומה, וההבדל העיקרי ביניהם הוא באפשרות לזיהוי ודאי של מנסח המכתב: המכתבים בכתב יד נוסחו בידי האדם החתום עליהם, ואילו המכתבים המודפסים נוסחו לעתים קרובות בידי עובדים שהיו כפופים לאדם שבשמו נשלחו. לכאורה יש בין שני סוגי הטקסטים הבדל מהותי לצורך בחינת תופעות של סובסטרט, אך למעשה גם במקרים שבהם זהותו של הכותב ידועה אין בדרך כלל פרטים על רקעו הלשוני. מרבית הכותבים לא היו ידועים דיים כדי להיכלל באנציקלופדיות, וגם כאשר ידועים פרטים ביוגרפיים על הכותב, אין הם כוללים בדרך כלל מידע על רקעו הלשוני.⁷ לפיכך יצוינו תופעות לשון חריגות שהופיעו אצל כותבים ספציפיים בלא ניסיון לנתח את מקורן.

מחוץ לקורפוס זה, שנבחן במלואו, נסקרו לצורך המחקר כמה מאות מסמכים נוספים מאותה התקופה. אלו שימשו כקבוצת ביקורת וכמאגר טקסטואלי לבחינת עניינים שבהם לא היה די בנתונים שבקורפוס המחקר. החומר הנוסף כלל מסמכים מאז ייסודה של תל-אביב ב-1909 ועד לשלהי שנות השלושים של המאה העשרים. חומר זה מגוון יותר מקורפוס המחקר לא רק מן הבחינה הכרונולוגית, אלא גם מבחינת זהות הכותבים. מלבד מכתבים של עובדי העירייה נכללו בו מכתבים של נציגי גופי ציבור אחרים ושל חברות פרטיות, וכן מכתבים של אנשים מן הציבור הרחב שהופנו אל העירייה. בחומר זה מתגלה מגוון גדול של סגנונות כתיבה ושל רמות שליטה בעברית, והוא חושף את טווח האפשרויות הרחב שהתקיים בקהילה הלשונית בתקופה הנחקרת. על רקע התמונה הלשונית המגוונת בכלל התכתובות מן התקופה מתבהרת האחידות היחסית בדפוסי ההבעה שהיו נהוגים בקרב עובדי העירייה. ההבדלים ביניהם בידע העברית היו קטנים בהרבה מן ההבדלים המתגלים בכלל המסמכים מן התקופה,⁸ וגם אלו מהם ששליטתם בעברית הייתה פחותה מזו של אחרים פעלו מתוך קונצפציה ברורה בדבר מהות הכתיבה המשרדית בעברית. הכותבים כולם מצייתים למודל סגנוני אחד, והם מממשים אותו על פי מידת שליטתם בעברית.

7. החיפוש בארכיון ההיסטורי של עיריית תל-אביב העלה לעתים את תיקיהם האישיים של העובדים או את מכתב הבקשה שלהם לקבלת עבודה בעירייה, אך המידע שנמצא במקורות אלה בעניין ידיעת השפות סלקטיבי ביותר. הנתון הבולט ביותר בהיעדרו הוא התייחסות לידעית יידיש, אף כי הייתה זו שפת האם של רבים מן העובדים.

8. ראו בעניין זה גם תחילת סעיף 4 להלן.

כחלק ממגמה זו התגלתה בקורפוס אחידות רבה בסוגיית מבני הסמיכות. תפוצתם של המבנים הללו אינה אקראית, אלא מוסדרת על ידי דפוסים קבועים וסדירים. סעיף 2 מציג את יחסי התפוצה בין המבנים בקורפוס, ומצביע על הסמיכות הדבוקה וכינוי הקניין הדבוק כעל המבנים השולטים, שהם בגדר בררת המחדל בקורפוס. שאר סוגי ההצטרפויות – דהיינו הסמיכות הכפולה, הסמיכות הפרודה וכינוי הקניין הפרוד – מופיעים בקורפוס בהיקף מוגבל הרבה יותר. נסיבות היקרותם מפורטות בסעיפים 3 ו-4. הדוגמאות צוטטו בכתיבן ובפיסוקן המקוריים, ובצד כל דוגמה צוין תאריך המסמך שבו הופיעה.⁹

2. יחסי התפוצה בין המבנים בקורפוס המחקר

רישום שיטתי של כלל צירופי שם העצם בקורפוס המחקר העלה הבדלי תפוצה מובהקים בין הסמיכות הדבוקה וכינוי הקניין הדבוק מן הצד האחד ובין הסמיכות הכפולה, הסמיכות הפרודה וכינוי הקניין הפרוד מן הצד האחר. המבנים השולטים בקורפוס הם הסמיכות הדבוקה ושם העצם בכינוי הקניין הדבוק, והם נרשמו בו מאות פעמים. לעומתם המבנים הפרודים שכיחותם נמוכה הרבה יותר. לסמיכות הפרודה נרשמו 119 דוגמאות, לשם העצם בכינוי הקניין הפרוד 31 דוגמאות, ו-10 דוגמאות בלבד נרשמו לסמיכות הכפולה.

הממצאים הללו מאשרים את התרשמותם של חוקרים אחרים על יסוד קורפוסים מצומצמים בהיקפם בדבר יחסי התפוצה בין המבנים ברובד המוקדם של העברית החדשה. גלינרט מציין כי ב-4500 המילים הראשונות בסיפור מאת מנדלי מוכר ספרים שלטה הסמיכות הדבוקה, והוא רשם בקורפוס זה רק 9 היקרויות של הסמיכות הפרודה ו-4 היקרויות של הסמיכות הכפולה.¹⁰ בדומה לכך מצאה הלוי במאמר עיוני משנת תרס"ח שהיקפו ארבעה טורים וחצי 59 היקרויות של הסמיכות הדבוקה, 6 היקרויות מותנות של הסמיכות הפרודה ו-2 היקרויות של הסמיכות הכפולה.¹¹ הנתונים בקורפוס שלנו עולים בקנה אחד עם הממצאים הללו, ומצביעים על כך שלפחות עד שנות העשרים של המאה העשרים לא חל שינוי של ממש במצב לשון זה. טיבו והיקפו של הקורפוס מאפשרים לקבוע כי דירוג זה בתפוצתם של המבנים אכן היה כפי הנראה אופייני לרובד המוקדם של העברית החדשה, וכן הם מאפשרים להצביע על כמה מן הגורמים שהסדירו את נסיבות היקרותם של המבנים.

9. המסמכים שנכללו בקורפוס המחקר מקורם בתיקים אלו בארכיון ההיסטורי של עיריית תל-אביב: 2-63, 3-ב1, 3-א2, 3-ב2, 3-א39, 3-ב39, 3-40, 3-41, 3-49, 3-56, 3-א64, 3-א73, 3-ב73, 3-ג73, 3-א135, 3-168, 4-א140, 4-ב140, 1-7(6), 23-1. כאשר צוטטו מסמכים מתיקים אחרים, צוין הדבר בצד התאריך.

10. גלינרט 1988, עמ' 423.

11. הלוי תשס"א, עמ' 62.

ההבדלים הסטטיסטיים בתפוצתם של המבנים משקפים הבדלים מהותיים במעמד שהיה להם במערכת הלשונית.

הסמיכות הדבוקה וכינוי הקניין הדבוק הם בגדר בררת המחדל. הם מועדפים בקביעות על פני המבנים האחרים, וכמו בלשון ימינו¹² אלו הם המבנים האוטומטיים, הבלתי מסומנים בלשון הכתובה. הם שולטים בקורפוס הן בתחום הצירופים הכבולים (כדוגמת בית ספר או לדעת) הן בתחום הצירופים החופשיים. הסמיכות הפרודה וכינוי הקניין הפרוד הם בעיקרם מבנים מותנים. מרבית היקרויותיהם בקורפוס הן בהקשרים קבועים, שבהם פעלו התניות מורפולוגיות, לקסיקליות, סמנטיות או תחביריות שהגבילו את מימוש המבנים הדבוקים או מנעו כליל את הופעתם (סעיף 4.1). רק במספר מקרים קטן באו המבנים הללו בקורפוס כחלופה של ממש למבנים הדבוקים, ולעתים נדירות עוד יותר הופיעו בהקשרים בלתי צפויים (סעיף 4.2). סדירות זו בנסיבות היקרותם של המבנים הפרודים מעידה על הבחנות יציבות יחסית שהנחו את פלח האוכלוסייה הנחקר בכתיבתו העברית. כפי שיפורט בפתיחת סעיף 4, סדירות זו הבחינה את שימוש הלשון בקורפוס מגילויים אחרים של לשון תקופתו, שבהם היו המבנים הפרודים נפוצים הרבה יותר. מעמד אחר יש בקורפוס לסמיכות הכפולה. מבנה זה מופיע בטקסטים רק לעתים רחוקות, אך נראה כי ההבדלים בתפוצתו בין מצב הלשון המשתקף בקורפוס ובין לשון ימינו אינם מעידים על שינוי מבני שחל מאז התקופה הנחקרת, אלא על שינוי בהרגלי הלשון. הסמיכות הכפולה הייתה חלק מידע הלשון הפעיל של הכותבים, והיקרויותיה פזורות בקורפוס ובטקסטים אחרים בני-זמנו במגוון של הקשרים, אך על פי רוב העדיפו הכותבים מבנים אחרים על פניה (סעיף 3). נמצאו שני סוגי נסיכות שבהם מתגלות בקורפוס ובלשון ימינו העדפות הפוכות בעניין הסמיכות הכפולה (סעיפים 3.1 ו-3.2), והם מעידים כי תפוצתו הנמוכה של המבנה בקורפוס אינה פרי המקרה, אלא משקפת שינוי של ממש שחל בהרגלי הלשון במהלך התפתחותה של העברית החדשה הכתובה.

3. נסיכות היקרותה של הסמיכות הכפולה

הסמיכות הכפולה, מורשת לשון חז"ל, נדירה בקורפוס המחקר. מתוך מאות רבות של צירופי שם עצם שנרשמו בו, 10 הצטרפויות בלבד היו במבנה הסמיכות הכפולה. הן נחלקו לשלוש קבוצות משנה:

1. מבני קניין שגרעינם שם עצם:¹³ מכתבו של ה' אברהם פריס (25.6.25), שמו של החולה (1.7.23), שפתה הרשמית של העיריה (31.5.25).¹⁴

12. שורצולד 2001, עמ' 54; הלוי תשס"א.

13. השוו אור תשל"ו, עמ' 16. לתיאורו של המבנה בלשון חז"ל ראו אור תשנ"ה, עמ' 208.

14. הצירוף שפתה הרשמית של העירייה שב והופיע במסמכים מן התקופה, אך הוא נמנה כאן פעם

2. מבנים שגרעינים הוא שם פעולה:¹⁵ התמרמרותם הצודקת של משלמי המסים (18.3.26), דרישותיו של הת'ת [=תלמוד תורה] לתימנים (26.11.25), דרישתה הראשונה של העיריה (18.2.26), התאמתות חששותיה של המחלקה הטכנית (25.8.24), הגשמתה המידית של השרות הזאת (12.2.26).¹⁶ מבני סמיכות שגרעינים הוא שם פעולה הם דו-ערכיים במהותם: האיבר השני במבנה עשוי לציין את מבצע הפעולה (agent) או את נפגע הפעולה (patient), ושתי האפשרויות מיוצגות בקורפוס.¹⁷

3. צירופים כבולים הרגליים:¹⁸ אין לאל ידם של תושבי אותם האהלים והצירופים (28.7.24), יעמוד לרשותו של סניף Pillo בתל-אביב (12.1.26). הצירופים הכבולים ההרגליים מתאפיינים בחלקם בקיפאון צורני (כדוגמת הצירוף הראשון, שכינוי הקניין הדבוק מחויב בו), ובחלקם האחר ניתנים להמרה בסמיכות הדבוקה, אך לא בסמיכות הפרודה (כדוגמת הצירוף השני).¹⁹

על אף נדירותה של הסמיכות הכפולה בקורפוס היא ממלאת בו מגוון פונקציות: יש בין היקרויותיה מבני קניין, סמיכויות נושא, סמיכויות מושא וצירופים כבולים.

אחת בלבד משום שכל היקרויותיו היו במכתבים שדרשו מן הפונים לערייה בשפות לועזיות לפנות אליה בעברית. מכתבים אלה התבססו על נוסח סטנדרטי, שחזר על עצמו בשינויים מזעריים. היקרויותיו החוזרות של הצירוף במכתבים הללו אינן יכולות להיחשב עדויות עצמאיות לתפוצתו של המבנה, אלא הן נובעות מהעתקה ומחזור של נוסח בסיסי אחד.

15. השוואה לשל"ו, עמ' 22–24. לתיאורו של המבנה בלשון חז"ל ראו אור תשנ"ה, עמ' 208.

16. מינה של שירות בקורפוס הוא נקבה: ישנה שרות מסודרת לתל-נודדו (26.4.26), סדור השירותים הצבוריות בשכונת נוה-שאנן (31.7.24), וכך בקביעות. על פי אבינרי (תשכ"ה, עמ' 589–590) היה השינוי בנהוג לשוני זה תוצאה של פעילות נורמטיבית מכוונת.

17. ידועה הצעתו של רוזן כי הסמיכות הפרודה שנסמכה שם פעולה תתפרש כסמיכות נושא (רוזן 1977, עמ' 165 ואילך). מחקרים מאוחרים יותר הראו כי אין זו הבחנה סדירה בעברית החדשה, ואף הנתונים בקורפוס שלנו אינם תומכים בה. בסמיכויות נושא מצוין בקורפוס במפורש מבצע הפעולה באמצעות המילה מצד: התרשלות מצד הקבלן (7.4.26), רשלנות מצד הקבלנים (7.4.26), אשור מתאים מצד כ' [=כבודו] (11.2.26), יחס כזה מצד המשטרה (4.2.25). בסמיכות המושא מוצבת על ידי לפני מבצע הפעולה: הרבצת הרחובות ע"י מר קולודני (7.9.22), בקרת המאור ע"י המשטרה (15.2.26).

18. השוואה לשל"ו, עמ' 11, 16; רביד ושלינגר תשנ"ח, עמ' 87; שורצולד 2001, עמ' 54.

19. מכיוון שכך יש לסייג את קביעתו של אור כי "הסמיכות הפרודה עשויה להמיר כל סמיכות כפולה" (אור תשל"ו, עמ' 11). קביעה זו אינה תקפה בקטגוריה של הצירופים הכבולים, וכן יש לבחון עד כמה אכן קבילה ההמרה במקרים אחרים. נראה כי בלשון ימינו יהיה בפרקטיקה הלשונית הבדל במידת קבילותם של הניסוחים שהובאו בקטגוריות 1 ו-2 לעיל לעומת הניסוחים המקבילים במבנה הסמיכות הפרודה (השוואה למשל מכתבו של האדון פריס לעומת המכתב של האדון פריס, וכן הלאה). הסבר להבדל זה מעלים רביד ושלינגר 1995. אשר למצב הלשון המשתקף בקורפוס שלנו, קביעתו של אור אינה חלה עליו. הסמיכות הכפולה נדירה בו והסמיכות הפרודה היא מבנה מותנה, ואין הן בגדר חלופה זו לזו.

גיוון זה מעיד כי נדירותו של המבנה לעומת לשון ימינו אינה נובעת ממגבלות מבניות, אלא מקורה בהרגלי לשון בלבד.

הרחבת הבדיקה מעבר לגבולות קורפוס המחקר העלתה כי נדירותה של הסמיכות הכפולה בקורפוס אינה מקרית, אלא קו לשון זה אופייני לתכתובת המשרדית של התקופה בכללותה. נוכחותו של המבנה בטקסטים שנבדקו הייתה דלה, ומרבית הכותבים מיעטו להזדקק לו. היקריות מרובות של הסמיכות הכפולה הופיעו רק אצל כותבים ספציפיים, וקו לשון זה ייחד אותם לעומת שאר בני תקופתם. כך למשל במכתבים מן העשור השני של המאה נמצא ריכוז של דוגמאות למבנה במכתבים שנשלחו בשם ועד תל-אביב בחתימתו של בצלאל יפה, כגון:

1. אנו מבקשים בזה מאת כב' [=כבודו] כי... עוד לפני בואה של התזמורת יצוה להעמיד אנשי צבא אחדים על יד השערים של הגן (25.3.1919, אהת"א, תיק 142ב-1)

2. עכשיו קבלנו הזמנתו של משפט השלום העברי לבוא היום... לפני "אספת השופטים" (26.6.1919, אהת"א, תיק 142ד-1; ההדגשה בריווח במקור)

3. הננו מוחים בכל תקף נגד התנהגותה של העירייה (11.9.1919, אהת"א, תיק 143ג-1)

לעתים באה גם אצל כותב זה הסמיכות הפרודה בהקשרים שבהם אפשר היה להציב תמורתה את הסמיכות הכפולה, כגון סלוק כל המחיר של המגרש (9.4.1919, אהת"א, תיק 142ב-1), היא חושבת את עצמה לביאת־כח (!) של כל בני העיר יפו (ט"ז באלול תרע"ט, אהת"א, תיק 143ג-1); אך ככלל הוא נזקק לסמיכות הכפולה הרבה יותר מאחרים.

לפחות עד מחצית שנות העשרים אפיינה נטייה מעין זו להרבות בסמיכות הכפולה כותבים מועטים בלבד, ועצם היכולת לזהותם מקרב כלל הכותבים מעידה על חריגותה של התופעה בנוהגי הלשון של התקופה הנחקרת. במכתבים משנות השלושים עולה תפוצתו של המבנה, והוא הופך שכיח הרבה יותר. המשכו של תהליך זה הוביל להפיכת המבנה מתופעה תלוית כותב לתופעה תלוית משלב בעברית החדשה הכתובה. בלשון ימינו עיקר תפוצתו הוא בגילוייה הפורמליים של הלשון, כגון לשון העיתונות, הכתיבה הטכנית, הכתיבה האקדמית וכדומה, והוא נתפס כאחד מקווי הלשון המבדילים את העברית הכתובה הסטנדרטית ממשלב הלשון הדבורה.²⁰

20. רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 99, 103; גלינרט 1989, עמ' 35; ברמן 1997, עמ' 330; שורצולד 2001, עמ' 54; רביד ושלזינגר 1995, עמ' 157, 171, ועוד. לנתונים סטטיסטיים על תפוצתו של המבנה בלשון ימינו ראו אור תשל"ו, עמ' 11-14; רביד ושלזינגר 1995, עמ' 157, 158; שלזינגר ורביד תשנ"ח, עמ' 88, 93, 94.

השינוי המהותי שחל במעמדו של המבנה בלשון מאז התקופה הנחקרת בולט במיוחד בשתי נסיבות: (א) הצטרפותו של לוואי שם תואר אל האיבר הראשון במבנה; (ב) שרשרת סמיכויות. בשתי הנסיבות הללו מתגלים הבדלים ברורים בין דפוסי הלשון הנהוגים בקורפוס לרפואי הלשון האופייניים ללשון ימינו. הבדלים אלו ייבחנו בסעיפים 3.1 ו-3.2 להלן.

3.1 הצטרפותו של לוואי שם תואר אל גרעין הצירוף

הצטרפותו של לוואי שם תואר אל גרעינו של צירוף סמיכות גוררת עמה נטייה להימנע ממבנה הסמיכות הדבוקה. הסיבה לכך היא שבסמיכות הדבוקה חוצץ הסומך בין הלוואי לגרעינו, והחציצה מטשטשת את סדר הצטרפות הרכיבים זה לזה. פירוק הסמיכות מאפשר לקרב את הלוואי אל שם העצם שהוא מתאר, ומקל בכך על פענוח מבנה הרצף. מכיוון שכך יש נטייה להעדיף בנסיבה זו את המבנים הפרודים, שבהם הלוואי מופיע בצמוד לגרעינו, ועל כן שקיפותם רבה יותר מזו של הסמיכות הדבוקה.²¹ נטייה עקרונית זו משותפת לקורפוס וללשון ימינו, אך היא מתממשת בהם באמצעים לשוניים שונים. בקורפוס הופיעה בנסיבה זו בקביעות הסמיכות הפרודה, ואילו בלשון ימינו רגילה הרבה יותר היקרותה של הסמיכות הכפולה.

הסמיכות הכפולה היא המבנה המועדף בלשון ימינו בנסיבה זו כאשר מצטרפים לשם העצם שלושה משלימים ויותר. במחקר שבחן את מכלול הצטרפויות הלוואים לשם העצם רשמה בורוכובסקי מאות דוגמאות לסמיכות הכפולה, לעומת דוגמאות ספורות בלבד (בין 1 ל-18) לכל צירוף אחר של משלימים.²² הסמיכות הכפולה מקובלת בלשון ימינו גם כאשר מצטרפים לשם העצם שני משלימים בלבד, אך במקרה זה תפוצתה נמוכה בהרבה: אזור רשם בנסיבה זו 55 היקרויות של מבנה זה לעומת 134 היקרויות של הסמיכות הפרודה.²³

מכל מקום, ממצאים אלו שונים במובהק מן הממצאים בקורפוס שלנו. הסמיכות הכפולה כמעט לא הופיעה בו כלל כאשר התלווה לוואי שם תואר אל גרעינו של הצירוף, ובנסיבה זו התממשה בקביעות הסמיכות הפרודה, כגון הפקודות הסינטריות של העיריה (18.10.22), לישיבה הקרובה של הועד הפועל (18.1.26), המצב הגרוע של התחנות לעגלות (12.5.26) וכדומה (ראו פירוט בסעיף 4.1 להלן). רק בארבעה מקרים בקורפוס כולו נרשמה בנסיבה זו הסמיכות הכפולה: דרישתה הראשונה של העיריה (18.2.26), שפתה הרשמית של העיריה (31.5.25), התמרמרותם הצודקת של משלמי המסים (18.3.26), הגשמתה המיידית של השרות הזאת (12.2.26). לעומת לשון ימינו, שבה הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה מתחרות זו בזו כאשר

21. רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 101; גלינרט 1989, עמ' 34; רביד ושלזינגר 1995, עמ' 166, 167.

22. בורוכובסקי תשמ"ז, עמ' 104 והערה 4 שם.

23. אזור תשל"ז, עמ' 15, טבלה 2.

מצטרף לוואי שם תואר אל גרעין הצירוף, בקורפוס מועדפת בבירור הסמיכות הפרודה, ואילו הסמיכות הכפולה נדירה מאוד. ההבדל המובהק בתפוצתם של המבנים הוא אחד מגילויי השינוי שחל במעמדה של הסמיכות הכפולה בלשון מאז התקופה הנחקרת.

3.2 שרשרת סמיכויות

קו לשון אחר המעיד כי מיעוט היקריותיה של הסמיכות הכפולה בקורפוס אינו מקרי אלא הוא מסימני לשון התקופה הוא תפוצתם הגבוהה של רצפי שמות עצם המצטרפים זה לזה בשרשרת סמיכויות. תפוצתן של שרשרות הסמיכויות מבדילה במובהק את לשון הקורפוס מלשון ימינו. מחקרים העוסקים בלשון ימינו הצביעו על נטייה חזקה להימנע מיצירת שרשרת סמיכויות ארוכה. תמורת זאת נוטים הכותבים לפרק רצפים שמניים ארוכים במקומות שבהם סדר הצטרפות הרכיבים המדיים מאפשר או מעודד את הדבר.²⁴ לעומת זאת במצב הלשון המשתקף בקורפוס שרשרות סמיכויות אינן יוצרות כל קושי. הצטרפותם של שלושה, ארבעה ולעתים גם חמישה שמות עצם ברצף שכיחה בו מאוד, ואין בו נטייה לפרק רצפים כאלה או להימנע מהם.²⁵ לעתים מבוססים הרצפים הללו על הצטרפות חופשית, חד-פעמית, של כמה אלמנטים, כגון מלוי דרישות העיריה (21.10.25), עבודת פרוק הרצוף (7.2.26), הוצאות בנין צריך זמני (27.9.25), שאלת העלאת מחיר הבשר (4.3.25), אי התאמת זמן הארת פנסים אחדים לזמן לוח המאור (23.7.25), רשימת חלוקת תקציב הכנסת העבודה לבתי הספר (31.3.25); אך בעיקר נפוצות בקורפוס שרשרות סמיכויות הכוללות בתוכן צירוף סמיכות הרגלי או ממולן, כגון הצעת ועדת התרבות (27.9.25), שאלת הורקות (!] בורות השופכין (15.2.26), העתק מכתב מפקד המשטרה (17.5.26), סדור הוצאת זבל בה"כ [=בתי הכיסא] הכימיים (10.2.26), פתיחת סניף משרד הבריאות הממשלתי (25.1.26), עלית חברי אגודת תושבי אהלים וצריפים על מגרשיהם (26.4.26), סדור שאלת הארת רחובות יפו ות"א (16.3.25), משרת יו"ר עירית תל-אביב (29.12.25).²⁶ בלשון ימינו הנטייה למסגורם של צירופים כבולים ולהפרדתם מן הרצף חזקה במיוחד,²⁷ ועל כן הצבתם התכופה של צירופי סמיכות ממולנים בתוך שרשרת סמיכויות מבדילה את הקורפוס בבירור מן הנהוג בה.

24. גלינרט 1989, עמ' 33; רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 98; שורצולד 2001, עמ' 53-54.

25. לממצא דומה בלשונו של מנדלי מוכר ספרים ראו גלינרט 1988, עמ' 423.

26. מקצת הצירופים הממולנים נכתבים לעתים בקורפוס כראשי תיבות, כגון ועהת"ר (=ועדת התרבות), סרה"ע (=סגן ראש העיר), מ"מ (=ממלא מקום). במקרים אחרים יש להסתמך על מדדים אחרים לזיהויים של צירופים ממולנים.

27. רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 98.

מסגור קבוע של צירופי סמיכות ממולנים הופיע בקורפוס רק כאשר הוצבו הצירופים הללו בראש רצף שמות העצם. בנסיבה זו הופרד הצירוף הממולן בקביעות מהמשך הרצף באמצעות של, כגון בית-המלאכה של אגודת נשים (30.3.25), סדרהיום של ישיבת המועצה (26.5.25), בית הספרים של העיריה (5.3.23).²⁸ תלות זו בין מקומו של הצירוף הכבול ובין הפרדתו מן הרצף מבדילה את קורפוס המחקר מהרגלי הלשון בימינו. בלשון ימינו הנטייה למסגורם של צירופים כבולים אינה תלויה במקומם במבנה.²⁹ בקורפוס המחקר, לעומת זאת, צירופי סמיכות ממולנים אינם גוררים עמם בדרך כלל את פירוק שרשרת הסמיכויות, אלא אם כן הם מוצבים בראשה.³⁰

פרט לנסיבה זו פורקו בקורפוס שרשרות סמיכויות רק לעתים נדירות, ומקומו ועצם מימושו של הפירוק לא היו קבועים או צפויים. הדרך העיקרית לפירוק רצפי שמות עצם הייתה העמדת מילת יחס בין שניים משמות העצם.³¹ ההקבלה בין שרשרת הסמיכויות לצירוף היחס מתבהרת מן המקרים שבהם נקרו בקורפוס שני המבנים בהקשרים זהים או דומים, כגון:

4א. הרחבת המעבר ברח. הרצל (12.1.26)	4ב. שאלת מעבר רחוב הרצל (18.1.26)
5א. נקוי תחנות לעגלות (7.2.26)	5ב. תקונים בתחנות העגלות (28.5.26) ³²
6א. הועדה לביור שאלת המחלקה הסניטרית (10.1.26)	6ב. ועדת הספקת המים והמאור (28.7.24)
7א. התקציב לשעורי הכנה למורים (30.3.25)	7ב. תקציב הכנסת העבודה לבתי הספר (31.3.25)

פירוקן של שרשרות סמיכויות באמצעות הסמיכות הכפולה היה נדיר בקורפוס הרבה יותר. רק בשתיים מעשר היקריותיה של הסמיכות הכפולה בקורפוס באו בה ברצף שלושה שמות עצם: התאמות חששותיה של המחלקה הטכנית (25.8.24), דרישותיו של הת' לתמינים (26.11.25). במקרה שלישי הפריד לוואי שם תואר בין

28. התניה זו תידון ותודגם ביתר פירוט בסעיף 4.1 להלן.
29. רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 98.
30. צירופים כבולים הופיעו בקורפוס כאיבר השני בסמיכות הפרודה הלא מותנית במקרים מעטים בלבד (דוגמאות 27 ב-28 להלן, עמ' 194), ונרשמו להם בקורפוס מקבילות במבנה הדבוק (דוגמאות 27 ו-28א, שם).
31. על היחסים בין הסמיכות לצירוף היחס ראו רפן תשנ"ט, עמ' 318 והמחקרים המצוטטים שם.
32. הצירופים תחנות העגלות ותחנות לעגלות שכיחים בקורפוס, והם ממירים זה את זה לא רק כבואם בתוך הקשר שלם כגוף המכתב, אלא גם בשורת "הנדון", שבה הם מופיעים בפני עצמם.

שלושה שמות עצם שצורפו זה לזה במבנה הסמיכות הכפולה: התמרמרותם הצודקת של משלמי המסים (18.3.26). בכל שאר היקריותיו של המבנה הצטרפו בו זה לזה שני שמות עצם בלבד.

בדיקה בכיוון ההפוך העלתה דוגמאות רבות לשרשרות סמיכויות שניתן היה באופן עקרוני לפרקן באמצעות הסמיכות הכפולה. שניים משמות העצם הנקרים בקורפוס כגרעינה של סמיכות כפולה מופיעים בו גם כגרעינה של שרשרת סמיכויות:

- א8. מכתבו של ה' אברהם פריס ב8. מכתב מפקד המשטרה (17.5.26)
 מכתב רופא הבריאות יפו (7.4.26)
 מכתב העו"ד זייגר (28.7.24)
 א9. לפי דרישתה הראשונה של העיריה ב9. לפי דרישת ועדת התרבות (30.3.25)
 דרישותיו של הת'ת לתימנים

במקרים הללו אפשרות החילופים בין המבנים מתועדת בקורפוס עצמו, אך יש גם מקרים רבים אחרים שבהם אין מניעה עקרונית להמרת שרשרת הסמיכויות המופיעה בקורפוס במבנה הסמיכות הכפולה. יתר על כן, על פי הרגלי הלשון בימינו הדבר אינו רק אפשרי, אלא לעתים קרובות אף צפוי יותר מאשר מימוש רצף שמות העצם כשרשרת סמיכויות. כהדגמה לכך יובאו כמה שרשרות סמיכויות בתוך הקשרן בקורפוס, ובצדן ניסוח חלופי ובו מפורקת השרשרת באמצעות הסמיכות הכפולה. בניסוח המחדש שולבו במידת הצורך שינויים אורתוגרפיים או לקסיקליים לשם התאמתם למקובל בלשון ימינו:

ניסוח חלופי	הניסוח בקורפוס
10. ב. דו"ח מפורט על מהלך עבודתה של הוועדה הסניטרית	א10. יואיל כב' לתת לנו בהקדם האפשרי... פורט מפורט על מהלך עבודת הוועדה הסניטרית (23.5.23)
11. ב. הוועד הפועל... דן בהצעתה של ועדת התרבות	א11. הוועה"פ [=הוועד הפועל]... דן בהצעת ועדת התרבות להקציב מגרש... עבור בה"ס לילדים עובדים (27.9.25)
12. ב. בשאלת הרקתם של בורות השופכין	א12. לתזכירו... מיום 7 לח"ז [=לחודש זה] לשאלת הורקת [!] בורות השופכין בשכונת הרכבת (15.2.26)
13. ב. להסתפק בהעמדתו של בית כיסא כימי אחד	א13. באפן זמני מסכימה המחלקה הסניטרית להסתפק בהעמדת בי"כ [=בית כיסא] כימי אחד לכל 2-3 משפחות (14.2.26)

המרת שרשרת הסמיכויות בסמיכות הכפולה אפשרית במצב הלשון המתועד בקורפוס, כפי שעולה מן המקרים המועטים שבהם אכן היא מתממשת בו, אך האפשרות המועדפת בו היא מימוש רצפי שמות העצם כשרשרת סמיכויות. ההבדל הברור בין המבנה המועדף בקורפוס למבנה המועדף בלשון ימינו מעיד על השינוי שחל במעמדה של הסמיכות הכפולה בלשון מאז התקופה הנחקרת.

4. נסיבות היקרותם של הסמיכות הפרודה וכינוי הקניין הפרוד

תפוצתם בקורפוס של הסמיכות הפרודה ושל כינוי הקניין הפרוד גבוהה בהרבה מתפוצתה של הסמיכות הכפולה, אך בניגוד אליה היקרותם אינה חופשית אלא נתונה למגבלות. בדרך כלל אין המבנים הללו באים כחלופה למבנים הדבוקים, אלא הם מופיעים בעיקר בהקשרים שבהם יש התניות המונעות את מימושם של המבנים הללו. התניות אלה הן בחלקן התניות קטגוריאליות, שבהן אפשרות מימושם של המבנים הדבוקים מנועה כליל. בחלקן האחר מדובר בהתניות פונקציונליות, שבהן המרת המבנים הפרודים בדבוקים אפשרית, אך כרוכה באבדן הבחנות סמנטיות ופרגמטיות.

מן הראוי להעיר שיש מתאם ברור בין הסדירות בדפוסי מימושם של המבנים הפרודים בקורפוס המחקר לשליטה הטובה יחסית בעברית של קבוצת הכותבים המיוצגת בו. בטקסטים שכתבו באותה התקופה דוברים ששליטתם בעברית הייתה נמוכה מתגלה תמונה שונה לחלוטין, והמבנים הפרודים באים אצלם לעתים קרובות תמורת המבנים הדבוקים גם במקומות שבהם לא היה בכך הכרח. תופעה זו בולטת למשל אצל כותבים שנאלצו לפנות אל מוסדות הציבור של תל-אביב בעברית אף על פי שלא שלטו היטב בשפה זו. אחד מקווי הלשון האופייניים להם הוא העדפה של המבנים הפרודים, הדורשים שליטה נמוכה בעברית מזו הנדרשת למימוש המבנים הדבוקים. לשם הדגמה יצוטט מכתב מיום יז באלול תרע"ט מאת תושב העיר (אהת"א, תיק 162א-1). המכתב הועתק כלשונו, בכתיב ובפיסוק המקוריים:

לכבוד הועד של "תל אביב"

לפי שהשכון [!] שלי הבית שלי מר בלעכמאן מחזיק את הסוס שלו במרתף של הבית שלו, מפני שאין לו רפת מיוחדת בחצר, וזה מביא לידי צחנה גוראה, לכד זה על החצר שלו נמצאות 2 אשפאות של זבל מהסוס וזה כמובן מביא לידי ריבוא יתושים ומקלקל את האויר לגמרי, ומפני טעם זה, הדיירים שלי עוזבים את הדירה וזה מוביא לי לידי נזק. לכן אני פונה בבקשה, להציא את הסוס מן החצר וגם את הזבל, לפי התקנה, שאסור לדייר להחזיק בהמות על החצרות בתל אביב.

וגם לפי התקנות של תל אביב, אין רשות להעביר מי שופחין מהבית על מרחק פחות 6 מטר מהבנין ובנגוד לזה, מר בלעכמאן הרשה לו להכניס

חבית של מי שופחין – שני מטר מהבית שלי וזה כמובן מביא לידי סכנה להבנין שלי, מפני שזה מרטיב את היסוד של הבנין שלו [!] לכן אני מבקש גם כן לצואות למר בלעכמאן תיקף ומיד להציא את החבית מן המקום ולהעביר אותה למקום אחר לפי התקנה. אני מקוה שהועד יוציא לפועל את בקשתי.
ברגשי כבוד,
מ' שחטר.

שליטתו המוגבלת של הכותב בעברית מתגלה הן באופן ניסוחו הכולל של הטקסט הן במגוון של תופעות לשון ספציפיות הנקרות בו. כחלק ממכלול זה מתממשים בטקסט המבנים הדבוקים בשלושה מקרים בלבד (ריבוי יתושים, מי שופכין, בקשתי), ובכל שאר המקומות משמשים המבנים הפרודים. טקסט זה אינו חריג, והוא מדגים מתאם סדיר למדיי בתכונות מן התקופה בין היקרותם התכופה של המבנים הפרודים ובין מקבץ של תופעות לשון אחרות המעידות על ידע מוגבל של הכותב בעברית.

בקורפוס המחקר, הכולל טקסטים של כותבים שדיעת העברית שלהם נחשבה טובה דייה כדי למלא תפקיד במנגנון העירייה, רמת ידיעת העברית אחידה הרבה יותר. רבות מתופעות הלשון המעידות על שליטה נמוכה בעברית המצויות במכתבים הנכנסים נעדרות כליל מן הקורפוס או נדירות בו מאוד, וכחלק ממכלול זה רק לעתים רחוקות נרשמו בו שימושים מבודדים וחריגים במבנים הפרודים. שימושים אלו נדירים אצל כל הכותבים, כולל אלו שתופעות הלשון האידיויסינקרטיות השבות ומופיעות במכתביהם מעידות כי שליטתם בעברית הייתה פחותה מזו של אחרים במנגנון העירייה. הסדירות בנסיבות היקרותם של המבנים הפרודים היא אחד מן הגילויים לקיומה של מערכת כללים תחביריים שהייתה משותפת לקבוצת כותבים זו.

4.1 ההתניות הקבועות להופעתם של המבנים הפרודים בקורפוס המחקר
המבנים הפרודים הופיעו ברובם באחת מכמה התניות קבועות, שבהן הייתה סיבה מיוחדת להעדפתם על פני המבנים הדבוקים. סעיף זה יציג את ההתניות הללו וכן את החריגות מהן. חריגות אלו הן ברובן בגדר יוצאים מן הכלל שההתניה אינה תקפה בהם, ורק מקצתן הן בגדר הפרה ממשית של הכללים התקפים בדרך כלל בקורפוס בהתניה הנידונה.

4.1.1 הצטרפות לוואי שם תואר אל גרעין הצירוף
בקטגוריה זו יש להפריד בין הסמיכות ובין כינוי הקניין. כאשר הצטרף לוואי שם תואר אל גרעינו של צירוף סמיכות התממשה בקורפוס בקביעות הסמיכות הפרודה, כגון השערים הישנים של המעבר (4.3.25), כמויות גדולות של זבל (21.2.26), החשבון המדויק של הרוחים (11.8.25). העדפתה של הסמיכות הפרודה על פני

הסמיכות הדבוקה בנסיבה זו משקפת, כאמור, את יכולתו של המבנה הפרוד להבליט את סדר הצטרפותם של רכיבי הצירוף זה לזה, והיא מתועדת כבר בלשון המשנה, שבה מצוי לראשונה בתולדות העברית שימוש נרחב וסדיר במבנה.³³ בקורפוס המחקר תקפותה של התניה זו מקיפה ביותר, וזוהי הנסיבה השכיחה ביותר להיקרותה בו של הסמיכות הפרודה.

נוכחותו של הלוואי די בה כדי להוביל למימוש הסמיכות הפרודה, אך לעתים קרובות אין זה הגורם היחיד שבעטיו היא מועדפת על פני הסמיכות הדבוקה. ברבים מן המקרים שבהם מצטרף לוואי שם תואר אל גרעין צירוף הסמיכות יש גם שיקולים אחרים המעודדים או מחייבים להצמידו אל גרעינו.³⁴ כאשר שם התואר הוא שם תואר ממיין, בלתי חופשי, אין אפשרות לחציצה בינו ובין גרעינו,³⁵ והצורך להצמידם זה לזה הופך את המבנה הפרוד למחויב, כגון הפקודות הסניטריות של העיריה (18.10.22), הגבול הצפוני הנוכחי של תל-אביב (4.12.25). שיקול אחר המחייב להפריד את איברי צירוף הסמיכות זה מזה הוא הצטרפות משלימים אל שני איבריו, כגון הספוח המחלט של השכונה הזו (31.7.24), המצב הגרוע של התחנות לעגלות (12.5.26), כמות ידועה של מים, שמשתמשים בהם ביום ששי לשבוע לשטיפת הרצפות (7.4.26). הצורך להפריד בין משלימי האיבר הראשון למשלימי האיבר השני הופך גם במקרה זה את המבנה הפרוד למחויב.³⁶ גורם אחר המעודד, אך לא מחייב, את הפרדת איברי הצירוף זה מזה הוא זהות במין ובמספר ביניהם, כגון בישיבה הקרובה של המועצה (26.5.25), בחלק השני של הבית (30.10.22). הצמדת הלוואי אל גרעינו מונעת את האפשרות לדר-משמעות תחבירית העשויה להיווצר במבנה הדבוק.³⁷ גם הבדל בדרגת היידוע בין שני איברי הצירוף מעודד את העדפת המבנה הפרוד על פני המבנה הדבוק, כגון מחלקות אחרות של העיריה (11.1.26), פתרון רצוי של השאלה (12.1.26). גורם זה נידון בנפרד להלן (סעיף 4.1.3). הצטרפותו של לוואי שם תואר אל גרעין הצירוף הובילה בקביעות למימוש המבנה הפרוד במקרה של צירוף סמיכות, אך לא פעלה בדרך דומה במקרה של כינוי הקניין. שני הצירופים היחידים בקורפוס שבהם התלוו אל שם עצם הן שם תואר הן כינוי קניין מעידים כי לא הייתה בו מניעה על חציצת כינוי הקניין הדבוק בין שני איבריו של צירוף אטריבוטיבי: מזכירנו הכללי (18.3.25), מחלקתנו הסניטרית (11.1.26, 26.6.25). בשני המקרים הוצמד הכינוי הדבוק אל גרעין הצירוף למרות

33. אור תשנ"ה, עמ' 205.

34. על הנטייה לשילוב אילוצים ברקע מימוש הסמיכות הפרודה בעברית הכתובה של ימינו ראו רביד ושלזינגר 1995, עמ' 171.

35. על שמות התואר הבלתי חופשיים ראו בורוכובסקי תשמ"ו, עמ' 109-111; טאובה תשנ"א; הלוי תשנ"ב.

36. השווו גלינרט 1989, עמ' 31; רביד ושלזינגר 1995, עמ' 168; שורצולד 2001, עמ' 53.

37. רוזן 1977, עמ' 78-81; רביד ושלזינגר 1995, עמ' 167; שורצולד 2001, עמ' 53.

פעולתם של שני גורמים נוספים שעשויים היו למנוע את הפרדת הלוואי מגרעינו: (1) היותו של שם התואר בלתי חופשי; (2) מעמדם הטרמינולוגי של הצירופים, המציינים את שמה של יחידה אדמיניסטרטיבית במנגנון העירייה ואת אחד התפקידים הרשמיים במנגנון זה. אחד הצירופים הללו נקרה בקורפוס גם במבנה הפרוד, המחלקה הסניטרית שלנו (14.2.26), אך מיעוט הדוגמאות אינו מאפשר לקבוע האם הייתה כפופה תפוצתן של שתי האפשרויות לכללים כלשהם.

חריגות מהתניה זו

צירופי סמיכות ממולנים אינם מופרדים בקורפוס לרכיביהם, ומקומו של הלוואי הוא בסופם: מכשירי אינסטלציה שונים (1.9.25), מעטפות ההכרזה הסגורות (=מעטפות מיוחדות שבהן מוגשות הצעות למכרזים שפרסמה העירייה, 1.9.25), מכונת ההרבצה החדשה (4.3.26), חוק השלטים החדש (9.9.25), ועדת הערכה המיוחדת (!) (=ועדה שהוסמכה להעריך את מחירן של קרקעות שהיו בבעלות העירייה, 4.12.25). במקרים מעין אלה אין הלוואי מצטרף לאיבר הראשון, אלא חל על הצירוף כולו כיחידה אחת.

חריגה של ממש מן ההתניה המחייבת את הצמדת שם התואר אל גרעין הצירוף נרשמה בקורפוס אצל כותב אחד בלבד, הד"ר מבשן, שהיה מזכיר העיר בשנים 1921–1924: גליון עתונכם הקרוב (18.10.22), מקום השוק הישן (10.9.22),³⁸ דרישות ההיגיינה והסניטריה האלימנטריות (30.7.23). שליטתו של הד"ר מבשן בעברית הייתה נמוכה יחסית בהשוואה למרבית עובדי העירייה, ומכתביו מתאפיינים בריבוי של תופעות לשון אידיוסינקרטיות, החורגות מן המקובל בקורפוס בכללותו. אלו היו כל הדוגמאות להצטרפותו של לוואי שם תואר אל גרעינו של צירוף סמיכות במכתביו.

4.1.2 מסגור של צירוף כבול שהוא גרעין הצירוף

צירופים כבולים המופיעים בראשו של רצף שמות עצם מופרדים בקורפוס מן הרצף באמצעות של. התניה זו פועלת בקביעות בכל סוגי הצירופים, למעט צירופים אטריבוטיביים. אלו כפופים לכללים שצוינו בהתניה 4.1.1 לעיל, ויש הבדל בהתנהגותם בין המקרים שבהם מצטרף אליהם סומך שם עצם ובין המקרים שבהם מצטרף אליהם סומך כינוי קניין. שאר סוגי הצירופים הכבולים הופרדו בקורפוס בקביעות מן האלמנטים הבאים אחריהם.

מרבית הצירופים הכבולים הללו היו צירופי סמיכות. הם הופרדו מן האיבר שהתלווה אליהם הן כאשר היה שם עצם, כגון ועדת התרבות של ההסתדרות (14.5.25), לשכת המודיעין של העירייה (23.4.26), מח' הרשיונות של העירייה (23.4.26), שנת התקציב של עיריית תל-אביב (5.3.26),³⁹ הן כאשר היה כינוי קניין,

38. ההקשר מבהיר כי אין מדובר בשוק הישן, אלא במקום הקודם של השוק.

39. השוואת תשל"ו, עמ' 15; רזונהויו תשמ"ט, עמ' 98; שתיל תשנ"ז, עמ' 160; גלינטר 1989, עמ' 29.

כגון מי השופכין שלהם (21.8.24), בית המלון שלה (1.12.25), ישיבת המועצה שלנו (6.1.26).⁴⁰ תפוצתם הגבוהה של צירופי הסמיכות מאפשרת להראות את הקשר הסדיר שקיים בקורפוס בין מידת המילון של הצירוף לבחירה בין המבנה הדבוק לפרוד. בעוד צירופי הסמיכות הממולנים הופיעו בקורפוס בקביעות במבנים הפרודים, צירופי סמיכות פרודוקטיביים, לא ממולנים, הופיעו במבנים הדבוקים. כאשר הצטרף אליהם כינוי קניין התממש בקביעות הכינוי הדבוק, כגון נוסח הצעתו (19.3.25), קבלת מכתבכם (2.2.26), בריאות יושביה (14.2.26), תוצאות שיחתו (9.9.25),⁴¹ וכאשר הצטרף אליהם שם עצם הם הוכנסו לתוך שרשרת סמיכויות (סעיף 3.2 לעיל).

שרשרת סמיכויות התממשה בקורפוס גם כאשר הופיע צירוף כבול שלא בראש המבנה, כגון הצעת ועדת התרבות (27.9.25), פקודת רופא הממשלה (11.9.22), פתיחת סניף מחלקת הבריאות (11.1.26), שאלת הארת רחובות ת"א (16.3.25). התלות בין מקומו של הצירוף הכבול ובין מימוש המבנה הפרוד מבדילה, כאמור, את הקורפוס מלשון ימינו, שבה הנטייה למסגורם של צירופים כבולים היא נטייה כוללת, שאינה תלויה במקומם ברצף, אלא במידת הדיקותו של הצירוף.⁴² צירופים כבולים בעלי מבנה פנימי אחר נדירים בקורפוס הרבה יותר מצירופי הסמיכות ומהצירופים האטריבוטיביים, ובכל היקרויותיהם הם הופרדו מן הרצף באמצעות של. אלו סוגי הצירופים שנרשמו בקורפוס: צירוף יחס: המחלקות לגברים ולגברות של בתי הרחצה (2.5.26), ההוצאה לפעל של התקונים הדרושים (17.5.26).⁴³ צירוף קואורדינטיבי: המשא ומתן של ד"ר ויגשל עם ד"ר אופלטקה (19.2.26), הדו"ח של העיריה (23.5.23), הדו"ח של הועדה הניטרית של עיריית תל-אביב (18.10.22), המו"מ שלו (7.12.25), הדו"ח שלכם (30.3.25).⁴⁴ צמידות: סעיף ג' של חוקת הבחירות (19.3.25).

40. השוו אורנן תשכ"ט, עמ' 121; גלינרט 1989, עמ' 29.
41. המתאם המלא בין טיבו של צירוף הסמיכות (חופשי או ממולן) לסוג הכינוי המצטרף אליו (דבוק או פרוד) מבדיל את מצב הלשון בקורפוס מן התופעה המקבילה בלשון חז"ל (ראו כהן תש"ן). בדיקת הסוגיה בכלל החומר הארכיוני העלתה רק דוגמה אחת להצטרפותו של כינוי דבוק לצירוף כבול: המקרה שקרה ביום ב של השבוע שעבר הנהו ידוע לנו, משום שזה היה קרוב למגרש משחקינו. מקרה של דוגמה זו מחוץ לתחומי קורפוס המחקר, במכתב מאת אגודת הספורט מכבי אל עיריית תל-אביב (יא בכסלו תרפ"ב, אהת"א 1-249).
42. רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 98.
43. הצירוף הוצאה לפועל אינו מתפרק בקורפוס כאשר מצטרף אליו אלמנט ארוך. לעומת זאת אלמנט קצר עשוי לבוא בין חלקיו, כגון הוצאת הדבר לפעל (12.1.26).
44. צירופים קואורדינטיביים שאינם צירופים כבולים יידונו בסעיף 4.1.9.

חריגות מהתניה זו

התניה זו אינה פועלת בארבעה פריטים לקסיקליים שדרגת המילון שלהם גבוהה במיוחד: **בא כוח**, **יושב ראש**, **תשומת לב**, **חוות דעת**. פריטים אלו הופיעו בכל היקרויותיהם בקורפוס במבנים הדבוקים: באיכח שכ' הרכבת (6.5.26), באיכח מחלקת הבריאות הממשלתית (8.4.26), באיכח העיריה (18.3.25), ב"כ העיריה (27.12.25), ב"כ עיריתנו (20.1.26), ב"כ חברתכם (27.12.25), באיכח המרכז המסחרי (9.9.25), באיכח מ"מ [=המרכז המסחרי] (9.9.25), ב"כ המשטרה המחוזית, העירונית והעיריה (16.3.25), יו"ר הועדה (17.12.24), יו"ר ועדת המשטרה (30.9.25), יו"ר ועדת הספקת המים והמאור (28.7.24), יו"ר עירית תל-אביב (29.12.25), תשומת לב כב" [כבודו] (4.3.26), תשומת לבו (20.4.26), תשומת לבו המיידית (12.5.26), לתשומת לבו (7.2.23, 25.9.22), לתשומת לבכם (17.3.26), תשומת לבנו (24.7.24, 25.1.26), תשומת לב התושבים (30.4.26), חות דעתו (28.7.24), לחוות דעתכם (27.9.25), חות דעתכם (15.7.25) ועוד. נראה שהסיבה להתנהגותם החריגה של הצירופים הללו היא דרגת המילון הגבוהה שלהם, המונעת את הצורך במסגור.⁴⁵

פרט לארבעת הצירופים הללו נרשמו בקורפוס רק היקרויות ספורות של צירופים כבולים כאיבר הראשון בשרשרת סמיכויות. רובן מתבהרות על רקע זהותו של הכותב. כך למשל בצמד המובאות שלהלן מופיעים אצל שני כותבים שונים צירופים כבולים סינונימיים, האחד במבנה הסמיכות הפרודה והאחר במבנה הסמיכות הדבוקה:

14. המאור בשכונת תל נורדאו במצבו הנוכחי אינו נותן כל ספוק הן **מנקודת מבט** הבטחון הצבורי והן לטובת התושבים (16.12.24)
15. ה' גורדון מנהל לשכת העליה ת"א מבקש – **מנקודת השקפה** של הבטחון הצבורי לסדר שיה [!] לכל הפחות פנס אחד מואר בין שכונת צ'לינוב ולשכת העליה (ינואר 1925)

מובאה 14 מקורה באחד ממכתביו של מפקד המשטרה ח' אלפרין, שסגנונו מתאפיין בייחודי לשון וסגנון רבים לעומת המקובל בקורפוס בכללותו. שימושי לשון חריגים, שאינם מצויים אצל כותבים אחרים, הם תופעה צפויה במכתביו. מובאה 15 מקורה במכתב של י' נדיבי, מזכיר העיר משנת 1924 ואילך, שאצלו הופיעו שימושי לשון חריגים ואידיוסינקרטיים רק לעתים רחוקות ביותר.⁴⁶ ההבדל בין שתי המובאות הוא דוגמה לדפוס חוזר, אשר לפיו במכתביו של נדיבי מתממשת בקביעות דרך הניסוח

45. לממצאים דומים בלשון ימינו ראו שתיל תשנ"ז, עמ' 160.

46. הצורה יח תמורת יהיה המופיעה במכתב זה היא מן הדוגמאות הבודדות לצורות חריגות שנרשמו במכתביו.

השלטת בקורפוס, ואילו אצל אלפרין יש נטייה לחרוג מדרכי הניסוח המקובלות על מרבית הכותבים.

4.1.3 ציון מפורש של אי יידועו של האיבר הראשון במבנה התניה זו משותפת בעיקרון לסמיכות ולכינוי הקניין,⁴⁷ אך בקורפוס המחקר נקרו לה דוגמאות במבנה הסמיכות בלבד. במקצת הדוגמאות היה הבדל בדרגת היידוע בין שני איברי הצירוף. על פי רוב היה האיבר הראשון בצירוף בלתי מידוע והאיבר השני מידוע, כגון העתקות של מכתבי הממשלה אלינו (20.1.26), מקרים של אי-הוצאת הזבל מהחצרות (25.6.25),⁴⁸ ורק בשלושה מקרים בקורפוס כולו היה האיבר הראשון בצירוף מידוע והאיבר השני בלתי מידוע: הקבלנות של נקיון (6.9.22), הצרך של התאמה וקואורדינציה (11.1.26), ההתיקרות הקטנה ביחס של חטה וקמח (29.10.24). שלושת המקרים הללו הם מקרים בעייתיים, המשקפים שימושי לשון חריגים ואידיוסינקרטיים, והם יידונו בנפרד בהמשך (סעיף 4.2.2 (א) ומובאות 23 ר-44).

במקרים אחרים אפשרה הסמיכות הפרודה להביע במפורש את היעדר היידוע כאשר שני איברי הצירוף כאחד היו בלתי מידועים. לעומת הסמיכות הדבוקה, שבה דרגת יידועו של הנסמך אינה מובהקת משום שאין דרך ליידעו או שלא ליידעו בנפרד מן הסומך, הצבתם של צירופים במבנה הסמיכות הפרודה מאפשרת להדגיש את אי יידועו של הנסמך. השוואה בין צירופים מקבילים, כגון שכבה של שלג מעוך⁴⁹ מול שכבת שלג מעוך, מעלה כי אף על פי שמבחינה פורמלית שני הצירופים בלתי מידועים, במבנה הפרוד מובע היעדר היידוע באופן מפורש וחד-משמעי הרבה יותר מאשר במבנה הדבוק.⁵⁰ ההפרדה יוצרת שוויון ערך בין שני חלקי הצירוף, ומעבירה את המוקד הסמנטי מן הנסמך את הסומך. בצירוף מעין זה לא בהכרח שכבה היא ההיפרונים של הצירוף כולו, אלא שלג.⁵¹

בכמה מהיקריותיה בקורפוס מילאה הסמיכות הפרודה פונקצייה זו. לדוגמה:

16. בקרת זו חשובה מאד מפני טעמים של סדר ונקיון (11.4.23)
17. הרחוב הזה הנהו מלא תנועה של אוטומובילים, הולכי רגל וכו' (15.10.25)
18. אין לנו בור זבל מתאים, שנוכל לאצור בתוכו כמויות גדולות של זבל (21.2.26)

47. ראו אורנן תשכ"ט, עמ' 118.
48. בצד סוגיית היידוע עשויות היו לפעול גם התניות אחרות שעודדו או חייבו את הסמיכות הפרודה. הנפוצה שבהן הייתה תיחומו של שם העצם הבלתי מידוע באמצעות לוואי שם תואר (התניה 4.1.1 לעיל), כגון מחלקות אחרות של העיריה (11.1.26), פתרון רצוי של השאלה (12.1.26), צירף זמני של האגודה (18.2.26).
49. צירוף זה מופיע אצל א' אפלפלד, בעת-זמנה-אחת, ירושלים 1985, עמ' 54.
50. השוו לניתוח המופיע אצל רוזנהויז תשמ"ט, עמ' 102.
51. רביד ושלזינגר 1995, עמ' 163.

19. אין בידי רשימת הפנסים שדולקים בערב ורשימה של אלה שדולקים בלילה (30.9.25)

עם זאת אין זו התניה עיקרית למימושה של הסמיכות הפרודה בקורפוס המחקר. במרבית היקרויותיו של המבנה בקורפוס היו שני איבריו מיודעים, והעדפתו על פני הסמיכות הדבוקה לא נבעה מצורכי היידוע, אלא משיקולים אחרים.

חריגות מהתניה זו

בשתי נסיבות נרשמה בקורפוס הסמיכות הדבוקה במקום שבו צפויה הייתה להתממש הסמיכות הפרודה כפועל יוצא מן הצורך לציין במפורש את אי-יידועו של האיבר הראשון בצירוף.

א. שימוש בלתי ספציפי במילה מקרה מתממש בדרך כלל במבנה הפרוד, שבו אי-יידועה של המילה מפורש: במקרה של התאמתות חששותיה (25.8.24), מקרים של אי-הוצאת הזבל מהחצרות (25.6.25), מקרים של אי-הרבעה ואי-נקוי הרחובות (שם). רק במקום אחד שימשה בקורפוס בהקשר מעין זה הסמיכות הדבוקה:

20. הננו מתכבדים להודיע לכב' שמבקרים באופן סיסטמטי את החצרות של השכונה הנ"ל ואחזים בכל האמצעים הדרושים במקרה אי מלוי דרישתינו (27.8.24)

חריגותה של דוגמה זו מתבהרת על רקע זהותו של הכותב. מחבר המכתב, הד"ר וינשל, חבר הוועדה הסניטרית, הוא אחד מן הכותבים שמכתביהם מתאפיינים בייחודי לשון וסגנון המעידים כי שליטתם בעברית הייתה נמוכה מן המקובל בקרב כלל אנשי מנגנון העירייה. היקרותה החריגה של המילה מקרה מצטרפת בהקשר שלפנינו לתופעות לשון אחרות שאינן רגילות אצל כותבים אחרים: הצמדת סיומת הרבים לבסיס ביחיד (דרישתינו), היעדר כינוי הגוף (אנו/אנחנו) המתייחס לפועל מבקרים ומימוש הסמיכות הפרודה בצירוף החצרות של השכונה תמורת המבנים הצפויים של הסמיכות הדבוקה (חצרות השכונה) או צירוף היחס (החצרות בשכונה)⁵².

ב. בשני מקומות בקורפוס הופיעה המילה שאלה כאיבר הראשון בצירוף סמיכות ששני איבריו בלתי מיודעים:

21. לפי דברי הנהגים אין כאן שום שאלת שביתה (25.2.26)

22. לגבי העירייה אין שאלת עדות וכתות (26.11.25)

במקרים הללו צפויה להתממש הסמיכות הפרודה, המדגישה את היעדר היידוע: שאלה של שביתה, שאלה של עדות וכתות. מבנה זה אינו מתועד בקורפוס המחקר.

52. על היקרות הסמיכות הפרודה תמורת צירוף היחס ראו סעיף 4.2 להלן.

4.1.4 מילה לועזית כאיבר הראשון במבנה

מילים לועזיות הופרדו בקורפוס בקביעות מן האלמנט המצטרף אליהן הן כאשר היה כינוי הן כאשר היה שם עצם,⁵³ כגון הסניטר שלנו (12.1.26), הקנדיטורה שלי (21.4.24), הרסטורנט שלו (6.11.22), היאורגניזציה של מחלקה זו (2.1.26), הקונצרט של תלמידי ביה"ס (9.12.25), רשימת הקנדיטים של רשימה א (21.6.25).⁵⁴

הימנעותם של הכותבים מהצבתן של מילים לועזיות במבנים הדבוקים ראויה לציון מבחינת תולדות העברית החדשה. אף כי מגבלה דומה מצויה כבר בלשון המשנה,⁵⁵ תחולתה בלשון ימינו אינה ירושה ישירה מדרכה של לשון חז"ל. ברובד המוקדם של העברית החדשה רגילה הייתה הופעתן של מילים לועזיות בצורות הנסמך והנטייה.⁵⁶ תופעה זו הלכה והצטמצמה עם התבססותה של העברית בקהילה הלשונית, ואף כי לא נעלמה לחלוטין, תפוצתה בלשון ימינו מוגבלת הרבה יותר.⁵⁷ בקורפוס המחקר ובמאות מסמכים דומים בני זמנו כבר מופיעות המילים הלועזיות בקביעות במבנים הפרודים. אף כי בעברית הכתובה של תקופה זו מצויות עדיין דוגמאות להצבתן של מילים לועזיות במבנים הדבוקים,⁵⁸ מקרים מעין אלה לא הזדמנו בקורפוס המחקר. בשנות העשרים זוהי כבר תופעה נדירה למדי, והיקרותה היא שריד לשימוש הלשון של תקופה קודמת יותר מאשר אחת מתכונותיה של הלשון בת הזמן.⁵⁹

53. השוו אור תשל"ו, עמ' 13; אורנן תשכ"ט, עמ' 120–121; שתיל תשנ"ז, עמ' 170–171, 223; גלינרט 1989, עמ' 34; שורצולד 2001, עמ' 54.
54. מחקר לקורפוס המחקר נרשמה דוגמה המבהירה את ההבדל בין התנהגותן של מילים שאולות שכבר נתאזרחו בשפה להתנהגותן של מילים שאולות שלא נתאזרחו: בזה אני דורש לסדר בפנקסיכם ובפרטוקולים שלכם... ששמי לא יזכר שם בתור נאשם או נתבע (אהת"א, תיק 11.1.25, 3-א64).
55. אור תשנ"ה, עמ' 206.
56. אורנן תשכ"ט, עמ' 120.
57. מגבלה זו חזקה בלשון ימינו בעיקר בתחום הכינויים, ופחות בתחום הסמיכות (גלינרט 1989, עמ' 34). עצמתה של מגבלה זו מתבהרת מאפקט הזרה הכרוך בהפרתה, המאפשר לכותבים לנצלה לצרכים סגנוניים (אורנן תשכ"ט, עמ' 121). כך למשל הפכה בשנים האחרונות הצמדו של כינוי דבוק למילים לועזיות נפוצה כאמצעי סגנוני במדורים מסוימים בלשון העיתונות, כמו מדור הספורט וטורי הרכילות, ומרבות להופיע בהם צורות כמו אקסיתו, סולורו, גימיקו (ראו שלזינגר תש"ס, עמ' 75, 270). לדוגמאות רבות לתופעה מטורי הרכילות ראו גם מוצ'ניק תשנ"ד, עמ' 70.
58. למבחר דוגמאות לתופעה מן העיתונות, הספרות וכתובת העיון עד מחצית המאה העשרים ראו אבינרי תשכ"ה, עמ' 388, וברשותי דוגמאות נוספות.
59. אף אבינרי, המביא דוגמאות לתופעה (ראו הערה הקודמת), קובע ש"ביחוד כתבו כן בדור הקודם" (ש).

בין קורפוס המחקר ובין לשון ימינו יש הבדלים גדולים בתפוצתן של המילים הלועזיות, אך הבדלים אלו נוגעים בעיקר למבחר המילים הנמצאות בשימוש שוטף, ולא לכללים שהן כפופות להם. כתיבן של המילים הלועזיות, תצורתן ודרכי נטייתן משקפים את תוצאותיו של אחד מתהליכי הסטנדרטיזציה שפעלו בעיצוב דקדוק העברית החדשה. בניגוד למגוון האפשרויות ששלט בעברית רק דור אחד קודם לכן, בשנות העשרים של המאה העשרים כבר התקבלו דפוסים קבועים לכתיבן של המילים הלועזיות ולדרכי השתלבותן בעברית, והם שהסדירו את הופעתן בקורפוס המחקר.

4.1.5 מימוש יחס של משוואה בין שני אלמנטים שמניים

אחד מתפקידיה של הסמיכות הפרודה בלשון ימינו הוא לממש יחס של משוואה בין שני שמות עצם.⁶⁰ בקורפוס המחקר מילא המבנה תפקיד זה בקביעות במקרים שבהם היה האיבר השני בו שם מספר:⁶¹ הנחה של 50% (25.12.25), קנס של 110 ג'מ' [=גרוש מצרי] (4.5.23), התקציב הנוסף של 90 ל"מ (14.5.25), בתשלומים חדשיים של 22,50 לימ לחדש (11.8.25), בגבול של 400 (ארבע מאות) ל"מ (27.9.25), סכום של 65 יום (21.10.26), רוחים בשער של 4% (11.8.25).⁶² יחס של משוואה שמקורו באיבר הראשון בצירוף לא הופיע בקורפוס בנסיבות קבועות, ומרבית היקרויותיו היו בצירופים שפעלה בהם ממילא אחת ההתניות שנסקרו לעיל. רק במקרה אחד היה זה ההסבר היחיד להיקרותה של הסמיכות הפרודה:

23. השתמשות לרעה בעובדה של ההתיקרות הקטנה ביחס של חטה וקמח (29.10.24)

בדוגמה זו מקובצים כמה קווי לשון המעוררים בקורא בן ימינו תחושת זרות: השתמשות תמורת שימוש שתפסה היום את מקומה,⁶³ ביחס תמורת יחסית והיעדרה של תווית היידוע בשתי המילים החותמות את המשפט. התאמתם של פריטים אלו לשימוש הלשון המקובל היום מצמצמת את תחושת הזרות ומבהירה שמקורה אינו בסמיכות הפרודה, אלא בקווי לשון אחרים.

60. אור תשל"ו, עמ' 18-19.

61. השו" גלינרט 1989, עמ' 42-43.

62. שלוש הדוגמאות האחרונות חריגות מן הבחינה הלקסיקלית לעומת המקובל בימינו, אך מן הבחינה המבנית אין הן נבדלות משאר המקרים שבהם האיבר השני בצירוף הוא שם מספר.

63. בקורפוס המחקר השתמשות נפוצה יותר מאשר שימוש. תיעוד למילה מן הרובד המוקדם של העברית החדשה מופיע אצל אורנן תשנ"ו, עמ' 82; וכן במילון אבן-שושן, ערך "השתמשות".

4.1.6 הצבת שם פרטי כאיבר הראשון במבנה התניה זו משותפת בעיקרון לכינוי הדבוק⁶⁴ ולסמיכות⁶⁵, אך נקרתה לה דוגמה אחת בלבד בקורפוס כולו: שיחת מר נדיבי שלנו (4.3.25).

4.1.7 הצבת ביטוי זמן כאיבר השני במבנה ביטויים אדוורביאליים המציינים זמן יכולים לבוא כמשלימים לשם העצם במבנה הסמיכות הפרודה:⁶⁶

24. תושבים רבים הביאו את תלונתם החזקה לפנינו על הצפיפות השוררת באוטומובילים ועל אי האפשרות בחום של עכשיו שישבו ששה אנשים מכל צד באוטובוס (30.7.23)

25. עוד טרם שקבלנו את בקשתכם הכנסנו את "מאה שערים" בתכנית הרחבת הרשת של השנה (17.3.25)

26. הננו בזה להודיעכם, שמסכימים אנו שתכניסו את סדור העמודים מחדש ברחוב "הכרמל" ברשימת הרחבת הרשת של השנה (3.1.26)⁶⁷

4.1.8 סיכום ביניים

שבעת סוגי ההתניות שנמנו בסעיף זה תקפים כולם גם בימינו. בקורפוס המחקר הם מקיפים כשלושה רבעים מכלל היקריותיהם של הסמיכות הפרודה וכינוי הקניין הפרוד. הריכוז הגבוה של היקריותיהם המנומקות של המבנים הללו מעיד, כי לא היה שוויון ערך בינם ובין המבנים הדבוקים. על פי רוב לא נבע מימושם מבחירה חופשית בינם ובין המבנים הדבוקים, אלא שיקף התניות קבועות שבהן היו המבנים הללו צורת הלשון המועדפת. סדירות זו הבחינה את שימוש הלשון בקורפוס מגילויים אחרים של לשון תקופתו, שבהם היו המבנים הפרודים נפוצים הרבה יותר, והמירו את המבנים הדבוקים גם במקומות שבהם לא היה הדבר מחויב.⁶⁸

4.1.9 שני נסמכים לסומך אחד

לשם השלמת התמונה תצוין נסיבה אחת שאינה גוררת עמה את מימוש הסמיכות הפרודה: הצטרפותם של שני נסמכים לסומך אחד. נסיבה זו אינה יוצרת בקורפוס

64. אורנן תשכ"ט, עמ' 119; שתיל תשנ"ז, עמ' 223–224.

65. שתיל תשנ"ז, עמ' 169.

66. השו"ג גלינטר 1989, עמ' 116.

67. הצירופים בשתי הדוגמאות האחרונות הופיעו במכתבים בחתימתם של שני כותבים שונים.

68. תפוצה גבוהה של המבנים הפרודים אפיינה, כאמור, את לשונם הכתובה של דוברים שלא שלטו היטב בעברית. כמו כן היו המבנים הללו אופייניים ללשון הדיבור. העיר על כך ז'בוטינסקי כבר בתרע"ט: "מרגשת מגמה טבעית לותר על הסמיכות. אפילו במקרים שהנסמך אינו משנה את צורתו המקורית... מבכר הדבור הארץ-ישראלי להשתמש ב"של"... גם נטית השמות מראה סמני ירידה" (ז'בוטינסקי תרע"ט, עמ' 54). עדויות דומות מופיעות אצל אבינרי תרפ"ט, עמ' 206, 289; קלזנר תרפ"ט, עמ' 18; רבין 1943, עמ' 27.

כל קושי, ורק בארבעה מקרים הופיע בה המבנה הפרוד: החוקים והפקודות של העיריה (30.5.21), הספריות וחדרי הקריאה של ועדת התרבות (4.3.26), נא לאחז באמצעים מידיים לקביעת והוצאה לפעל של סדור זה (1.7.24), החקלאים והתושבים של עיריתכם (29.6.24). בחינתם של המקרים הללו מעלה, כי מימוש הסמיכות הפרודה לא נועד לפתור קושי שחשו הכותבים בהצמדת שני נסמכים לסומך אחד. בשניים מן המקרים הללו המבנה הפרוד מחויב בשל היות אחד האיברים בנסמך צירוף כבול (חדרי הקריאה במקרה האחד, הוצאה לפועל במקרה האחר), ובאחד מהם אף מתממש מבנה כלאיים בין הסמיכות הדבוקה לפרודה (לקביעת והוצאה לפעל של סדור זה). במקרה שלישי באה הסמיכות הפרודה תמורת צירוף יחס: החקלאים והתושבים בעיריתכם, ומימושה אינו פותר את הקושי הנורמטיבי הכרוך בהצמדת שני נסמכים לסומך אחד, אלא הוא עצמו בגדר שימוש לשון בלתי צפוי.⁶⁹ בשלושה מקרים אחרים הופרדו שני הנסמכים זה מזה, והאחד מהם הוצב אחרי הסומך כשהוא מלווה בכינוי מוסב: מלוי המגרשים וישורם (12.11.24), פקידי העיריה ושוטריה (1.12.25), גודל הפנסים ומיניהם (22.7.24). ככל שאר המקרים הצטרפו שני הנסמכים אל הסומך במבנה הסמיכות הדבוקה: החלפת והעברת פנסים (15.2.26), עבודת פתיחת וסגירת הכביש (14.2.26), זמן ויום הישיבה (18.3.25), מחיר ומשקל הלחם (4.3.25), הסרת והובלת אשפה (18.3.26), נקיון והרבצת הרחובות (3.5.26). אף כי אין זו דרכה של לשון המקורות,⁷⁰ במצב הלשון המשתקף בקורפוס המחקר אין הכותבים נמנעים מלצרף שני נסמכים לסומך אחד, ואין הם מנצלים את מבנה הסמיכות הפרודה לצורך פתרון קושי הנורמטיבי הכרוך בשימוש לשון זה.

4.2 היקריות בלתי מותנות של המבנים הפרודים בקורפוס המחקר

היקריותיהם של המבנים הפרודים מחוץ להתניות שנסקרו עד כה נחלקות לשתי קטגוריות. בשל מספרן הקטן הן יובאו כאן במלואן. בקטגוריה האחת נכללים המקרים שבהם היו המבנים הפרודים חלופה של ממש למבנים הדבוקים (סעיף 4.2.1). מקרים אלו הם מיעוט שולי בכלל מאות צירופי שם העצם שבקורפוס המחקר, ובקרב המבנים הפרודים שבו הגיע חלקם ל-12%. במרבית הדוגמאות המשתייכות לקבוצה זו היה האיבר השני בצירוף כינוי גוף, ורק במיעוטן הוא היה שם עצם. הקטגוריה האחרת כוללת צירופים שאיברם השני שם עצם, ומימושם במבנה הסמיכות הפרודה בעייתי, מנוגד לכללי הדקדוק העברי או חורג מן הצפוי בדרך אחרת (סעיף 4.2.2). קבוצה זו קטנה עוד יותר, וחלקה הגיע ל-8% בלבד מכלל היקריותיהם של המבנים הפרודים בקורפוס המחקר. מבנים חריגים אלו

69. על היקריותיה של הסמיכות הפרודה בקורפוס תמורת צירוף יחס ראו סעיף 4.2.2.

70. לתפוצתו של מבנה זה בלשון המקורות ראו אבינרי תשכ"ה, עמ' 425.

מקורם במעמדה הלא ילידי של העברית בקרב הכותבים. עם זאת היקפה הקטן של קבוצה זו, וכן תחולתן הנרחבת של ההתניות הקבועות שבהן התממשו בקורפוס המבנים הפרודים במרבית היקריותיהם, מעידים כי הכותבים התבססו על מערכת יציבה למדי של כללים תחביריים, לפחות בתחום עיסוקנו. מערכת זו הייתה משותפת להם למרות ההבדלים ברקעם הלשוני ובמידת שליטתם בעברית.

4.2.1 המבנים הפרודים כחלופה למבנים הדבוקים

בכמה מהיקריותיהם בקורפוס היו המבנים הפרודים חלופה של ממש למבנים הדבוקים. יש מקרים שבהם מצויים שני המבנים זה בצד זה בתוך תחומי הקורפוס. הדוגמאות למבנה הסמיכות הן:

27א. לפי דרישת ועדת התרבות
(30.3.25)	27ב. העתקה מהדרישה של רופא
הממשלה (19.4.23)
28א. לתזכירו 3586 מאתמול בדבר
הוצאת זבל בה"כ [=בתי הכיסא]
הכימיים בשכ' הרכבת (16.2.26)	28ב. בתזכירנו... לא כתבנו ע"ד [=על
דבר] הרקת בורות השופכין
שאינם בשכונה, כ"א [=כי אם] –
הוצאת הזבל של בה"כ הכימיים
(16.2.26)
	כדי לדעת אם אפשר להשתמש
בדומן של ביה"כ הכימיים,
מוכרחים למסור אותו לבדיקה
(21.2.26)

הדוגמאות לכינוי הקניין הן:

29א. הננו עומדים על דרישותינו להוציא
לפועל את בקשותינו במהירות
(21.10.25)	29ב. הדרישות שלנו ביחס אליהם
(24.8.24)
30א. כב' מוצא לנחוץ לפנות לעיריתנו...
בשפה לועזית (7.12.25)	30ב. על פי תנאים שהסכימה עליהם
העיריה שלנו (21.4.21)
31א. קבלנו תלונה מאת כל גרי סביבת
מאפיתו כי העשן היוצא ממעשנת
מאפיתו נכנס לבתים הסמוכים
ומרעיל את האויר (24.9.25)	31ב. בבקשה לאפשר להם את חבור
המוטור שבמאפיה שלהם
(6.9.25)
32א. ר"פ [=רצוף פה] רפורט ממהנדסנו
מר שוב בדבר אי התאמת זמן הארת
פנסים אחדים לזמן לוח המאור
(23.7.25)	32ב. המהנדס שלנו צריך לראות אם
החבית נמסרה ונתקבלה בסדר
(12.2.26)

33.א. עבודת פתיחת וסגירת הכביש לפי ההשגחה שלנו על ממ"ס
 תעשה על חשבונכם תחת
 השגחתנו (14.2.26)

בחירה של ממש בין המבנים הדבוקים לפרודים עומדת גם ברקע עשרה מקרים
 אחרים, שבהם מתועד בקורפוס המבנה הפרוד בלבד. אף שהמבנה הדבוק המקביל
 אינו מופיע בקורפוס, אין סיבה להניח כי הייתה מגבלה על מימוש. הדוגמאות
 למבנה הסמיכות הן:

34. נודע לנו שנפתחו בתל-נורדו בתי אכל אחדים בצריפים של עץ (29.7.23)
 35. איאפשר להשתמש בחבית של העיריה לנקוי בה"כ [=בתי הכיסא] הכימיים
 שבשכונה (6.5.26)

36. בזמן האחרון שוב החלו השוטרים לחלות ולהביא לי פתקאות של מנוחה
 (21.10.26)⁷¹

הדוגמאות לכינוי הקניין הן:

37. אסרנו על העובדים שלנו לעלות מלמעלה לגבה הפנסים (26.7.25)
 38. למרות כל ההתראות שלנו האנשים הנ"ל לא רוצים לשנות את המצב (10.10.22)
 39. בזמן שהמכונות שלנו אינן עובדות (31.7.25)

40. עליו לסדר בשביל הקהל המבקר את המסעדה שלו, 3 קלוסיים מתוקנים
 (5.11.22; ההדגשה בריווח במקור)

41. בדבר ענין הדירה שלו ברסטון⁷² (25.12.22)

42. הננו מוצאים לחובה להפנות את תשומת לבו לאי-הנקיון השורר בסביבת הארוה
 שלו (12.11.24)

43. עלינו להעמיד לרשות העבודה את החבית שלנו (12.2.26)

המבנים הפרודים משמשים במקרים הללו כחלופה סגנונית למבנים הדבוקים.
 המרתם בהם אינה נתונה למגבלות, אך, כפי שכבר צוין, המרה שכזו נדירה בקורפוס.

4.2.2 שאר היקריותיהם של המבנים הפרודים בקורפוס המחקר
 בכל המקרים האחרים שבהם הופיעו בקורפוס המבנים הפרודים שלא בהתניות
 שנמנו בסעיף 4.1 לעיל היה עצם מימושם חריג ובלתי צפוי. אחת מנסיבות החריגה

71. ייתכן שיש לשייך מקרה זה אל הדוגמאות לפירוקו של צירוף כבול (סעיף 4.2.2), בשל
 ההקבלה בינו ובין הציירוף פתקי מחלה המקובל היום. המכתב שבו הופיע הציירוף נשלח אל
 קופת החולים בידי מפקד המשטרה ח' אלפרין, ואין די בנתונים שבידי כדי לקבוע אם היה זה
 צירוף שגור או צירוף שנוצר אד-הוק בידי הכותב.

72. בקורפוס משמשים חליפות מסעדה (דוגמה 40), רסטורן (דוגמה 41) וכן רסטורנט ובית אוכל.

הייתה נוכחותה המובלעת של מילת יחס מוצרכת, שתמורתה באה בקורפוס של תופעה זו נדירה, אך היא נרשמה בקורפוס בשלושה סוגים של הצרכות:

א. הצרכת שם פעולה או שם עצם גזור אלמנט מודלי: פקוח ממשי של השוק (תמורת על, 14.8.24), הצרך של התאמה וקואורדינציה (תמורת ב-, 11.1.26), מה הן האפשרויות של הרחבת הרשת (תמורת ל-, 5.3.26). בקטגוריה זו מילת היחס המוצרכת אינה קבועה, אלא תלויה באלמנט המצריך. כל הדוגמאות לקטגוריה זו היו במכתבים מודפסים בחתימתו של ד' בלוך, ממלא מקום ראש העירייה.

ב. הצרכת מכמת במבנה פרטיטיבי (מ' / מן): שלישי של החנות (30.10.22), החצי של הסוכות (11.9.22).⁷³ שתי הדוגמאות לקטגוריה זו היו במכתבים בכתב ידו של הד"ר מאיר, הרופא הסניטרי.

ג. הצרכת לוקטיב (בי'): הכביש של רח" אלנבי (26.4.26), הכביש של יהודה-הלוי (30.6.25),⁷⁴ רצוף הבטון של התחנות לעגלות (7.2.26), מבקרים באופן סיסטמטי את החצרות של השכונה הנ"ל (27.8.24). הדוגמאות לקטגוריה זו נקרו אצל שלושה כותבים שונים: מזכיר העיר י' נדיבי, חבר הוועדה הסניטרית הד"ר וינשל, ועובד לא מזוהה של מחלקת הפיקוח העירוני.

במקצת המקרים הללו קיימת אפשרות לבחור בין צירוף היחס ובין הסמיכות הדבוקה (למשל שלישי החנות, חצרות השכונה), אך בעיקרון אין להמיר את צירופי היחס במבנה המתממש בקורפוס.

מימושה הבלתי צפוי של הסמיכות הפרודה במקרים הללו מתבהר על רקע הקרבה בינה ובין צירוף היחס בתוך תחומי העברית,⁷⁵ אך יותר מכך על רקע שימושן של מילות היחס להבעת הגניטיב בלשונות הסובסטרט. הצרכת מילות היחס, המשתייכת לממד השרירותי, הבלתי סדיר, של הלשון, היא אחד הקשיים הגדולים ביותר בתהליך רכישת שפה זרה, וחריגות ממנה הן אחת התופעות הנפוצות בקרב הנזקקים לשפה שאינה שפת אמם.⁷⁶ התופעה הראויה לציון בקורפוס אינה עצם המרתן של מילות היחס בשל, אלא היקפם הקטן של החילופים הללו. תופעה זו נדירה אצל כל הכותבים, כולל אלה ששליטתם בעברית הייתה נמוכה בבירור משל אחרים, כמו הד"ר מאיר או הד"ר וינשל, שנזכרו בהקשר זה בסעיפים הקודמים.

73. בדוגמה זו מתגלה השפעת לשון הסובסטרט לא רק במימוש מבנה הסמיכות, אלא גם בהצטרפותה של תווית היידוע אל המילה חצי.

74. והשוו בקורפוס: הכביש ברחוב האטליזים (27.4.25).

75. השוו למשל גלינרט 1989, עמ' 24.

76. רוזן (תשנ"ב, עמ' 38) מביא דוגמאות לחילופי מילות יחס על רקע זה ברובד המוקדם של העברית החדשה.

קבוצה קטנה אחרת של היקריות בלתי צפויות של המבנים הפרודים כוללת צירופים טרמינולוגיים הבאים בקורפוס במבנה הסמיכות הפרודה תמורת הסמיכות הדבוקה שבה היו צפויים להתממש:

44. בישיבת הועד הפועל מיום אתמול נבחרתם אל הועדה לסדור ענין הקבלנות של נקיון (6.9.22)

45. כב' נבחר... לועדת סדור החוזה של הנקיון עם הקבלן מר שפק'לבזבוסקי (19.12.23)

46. נכון הדבר שמחזיקים גמלים וחמרים בפרק בדירני תחת כפת השמים למרות זה שמקום [!] הנ"ל נמצא הבאר של העיריה (29.7.24)

חוזה הנקיון, קבלנות הנקיון ובאר העירייה הם צירופים טרמינולוגיים, אך אף על פי שהסמיכות הדבוקה היא בררת המחלל בקורפוס בצירופים שמניים בכלל ובצירופים כבולים בפרט, אין מתממש בשלושת המקרים הללו המבנה הדבוק. הממצא המפתיע, כאמור, אינו עצם הופעתם בקורפוס של המבנים הפרודים בהקשרים מעין אלה, אלא היקפה הקטן של התופעה. מידה מסוימת של חוסר סדירות צפויה בכל קורפוס לשוני, ועל אחת כמה וכמה אצל כותבים המשתמשים בלשון שאינה שפת אמם. היקפה הקטן של אי-סדירות שכזו בקורפוס מעיד על כן על יציבותן של ההבחנות שהסדירו את נסיבות היקרותם של המבנים התחביריים החלופיים שבהם התמקדה סקירתנו.

5. סיכום

בדיקת סוגיה תחבירית אחת בלשונם של כותבים שנחשבו יודעי עברית בתקופת התבססותה של השפה בקהילה הלשונית הצביעה על סדירות רבה בנסיבות היקרותם של מבנים תחביריים מתחרים שירשה העברית החדשה מתקופות הלשון הקודמות. תפוצתם של המבנים הללו אינה אקראית, והסדירות שנתגלתה בנסיבות היקרותם מעידה כי מערכת משותפת של כללים תחביריים הנחתה את בחירותיהם הלשוניות של הכותבים, אף על פי שלא היה לה בסיס מפורש בדקדוק העברי המסורתי. ממצא זה תומך בטענתו של גלינרט, כי

הדיבור המתחדש, והתחביר בייחוד, לא היה שילוב מלאכותי של מצבי לשון מכוונים ומפוזרים... אלא המשך ישיר של מעין langue מופנמת כתובה, מערכת לשון שלמה, אשר אמנם הייתה עשויה לדעת שינויים מרובים בהיעשותה מערכת ילידית, אך כבר הייתה מערכת יציבה יחסית בפני עצמה.⁷⁷

77. גלינרט תשנ"א, עמ' 107.

ממצאינו נוגעים אמנם ללשון הכתובה בלבד, אך הם מצביעים בכיוון דומה לזה שאליו חותר גלינרט. עולה מהם, כי בקרב הכותבים שנחשבו יודעי עברית הייתה מידה רבה של סדירות ויציבות בדרכי שימוש הלשון כבר בשלב מוקדם בהתבססותה של העברית בקהילה הלשונית.

מלבד תיאורה של אחת התופעות התחביריות במערכת לשונית מופנמת זו הצביע מחקרנו על סוג העדויות שעליו יוכל להתבסס הניסיון לחשוף את תכונותיה. על ניסיון זה להתמקד בגילויי שימוש הלשון הספונטני של דוברים שידעו עברית היטב, בעת שפעלו בתחומי לשון שנחשבו בעיניהם שוליים וטריטוריאליים. התמקדות בסוג זה של עדויות מאפשרת לבחון תכונות סינכרוניות של לשון התקופה, משום שהיא מנטרלת שני סוגים עיקריים של תופעות המטשטשות תכונות אלו במרבית גילוייה המתועדים של העברית בת הזמן: תופעות שמקורן בידיעת עברית מועטה, ותופעות שמקורן בהשפעתה של מורשת לשון המקורות על רובד הלשון הכתובה. שני סוגי התופעות הללו הובילו לגיוון לשוני וסגנוני רב במכלול גילוייה של העברית בתקופה הנחקרת, וטשטשו את קווי היציבות שהחלו להסתמן בה כבר בתקופה מוקדמת זו בהתפתחותה. התמקדות בסוג העדויות שבהן תופעות אלו הן שוליות בלבד תאפשר לחשוף את מאפייניה והיקפה של מערכת הכללים המופנמת שהייתה משותפת לאותם האנשים שנחשבו יודעי עברית, ואימצו שפה זו כלשונם העיקרית.

תחושת הלשון הספונטנית של הדוברים הללו יכלה להתבטא בעיקר באותם תחומי הלשון שהמודעות אליהם הייתה נמוכה, ושבהם לא חשו עצמם מחויבים למודלים שמקורם במורשת תקופות הלשון הקודמות.⁷⁸ עיון בתופעות המתגלות בתחומי הלשון הללו יאפשר להעריך מה הייתה מידת היציבות במערכת הלשונית המופנמת שעליה הסתמך דור כותבים זה, ויספק בסיס להערכת תהליכי הלשון שעיצבו את דמותה של העברית החדשה בכלל, ושל הרובד הסטנדרטי שלה בפרט בעשורים שלאחר מכן.

קיצורים ביבליוגרפיים

אבינרי תרפ"ט = י' אבינרי (רב־לסקי), "דרכי הלשון העברית בארץ ישראל", לשוננו ב (תרפ"ט), עמ' 197–219, 287–306, 396–411
 אבינרי תשכ"ה = י' אבינרי, יד הלשון, תל־אביב תשכ"ה
 אבן־זהר תש"ם = א' אבן־זהר, "הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית מקומית וילידית בא"י, 1882–1948", קתדרה טז (תש"ם), עמ' 165–189
 אורנן תשכ"ט = ע' אורנן, "שימושם של כינויי קנין חבורים ופרודים בלשון ימינו",

78. ראו בהרחבה אבן־זהר תש"ם.

- דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות (תשכ"ה), ירושלים תשכ"ט, כרך ב, עמ' 117–122
- אורנן תשנ"ו = ע' אורנן, מילון המילים האובדות, ירושלים תשנ"ו
- אזר תשל"ו = מ' אזר, "הסמיכות הפרודה והסמיכות הכפולה בעיתונות היומית", בתוך א' כרמון (עורכת), חקר ועיון במדעי היהדות, חיפה תשל"ו, עמ' 9–24
- אזר תשנ"ה = מ' אזר, תחביר לשון המשנה, ירושלים תשנ"ה
- בורוכובסקי תשמ"ו = א' בורוכובסקי, "הייִרארכית הלָאִים הבאים אחרי שם-העצם", לשוננו נ (תשמ"ו), עמ' 103–118
- בלנק H. Blanc, "The Growth of Israeli Hebrew", *Middle Eastern Affairs* 5 (1954), 12, pp. 385–392 = 1954
- ברמן R. A. Berman, "Modern Hebrew", in R. Hetzron (ed.), *The Semitic Languages*, London 1997, pp. 312–333 = 1997
- גלינרט L. H. Glinert, "Did Pre-revival Hebrew Literature Have its Own *Langue*? Quotation and Improvization in Mendele Mokher Sefarim", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 51, 3 (1988), pp. 413–427 = 1988
- גלינרט L. Glinert, *The Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge = 1989
- גלינרט תשנ"א = א' גלינרט, "למקור העברית החדשה המדוברת: עיונים בתחביר הסמוי של 'לפי הטף' לדוד ילין", לשוננו נה (תשנ"א), עמ' 107–126
- הלוי תשנ"ב = ר' הלוי, "תארים חפשיים ותארים בלתי חפשיים בעברית החדשה", מחקרים בלשון ה-ו (תשנ"ב), עמ' 521–536
- הלוי תשס"א = ר' הלוי, "תמורות במעמדה ובתפקודה של הסמיכות הפרודה בעברית של ימינו", לשוננו סג (תשס"א), עמ' 61–80
- הלמן A. Helman, "Even the Dogs in the Street Bark in Hebrew": National Ideology and Everyday Culture in Tel-Aviv", *The Jewish Quarterly Review* 92 (2002), pp. 359–382 = 2002
- ז'בוטינסקי תרע"ט = ז' ז'בוטינסקי, "לשאלת המבטא העברי", בתוך נ' טורוב (עורך), החנוך: קבץ פדגוגי, יפו [תרע"ט], עמ' 54–59
- טאובה תשנ"א = ד' טאובה, "על צירופי שם-עצם + שם-תואר גזור-שם בעל סופית י בעברית בתימינו", בתוך מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג וש' קגוט (עורכים), שי לחיים רבין, ירושלים תשנ"א, עמ' 117–132
- כהן תש"ן = ח"א כהן, "הצטרפות הכינוי אל צירופי סמיכות בלשון התנאים", מחקרים בלשון ד (תש"ן), עמ' 205–218
- מוציניק תשנ"ד = מ' מוציניק, "לא 'סתם' סלנג", לשוננו לעם מה, ב (תשנ"ד), עמ' 74–65

- קלזנר תרפ"ט = י' קלזנר, "עברית עתיקה ועברית חדשה", לשוננו ב (תרפ"ט), עמ' 21-3
- D. Ravid & Y. Shlesinger, "Factors in the Selection = 1995 רביד ושלזינגר of Compound-Types in Spoken and Written Hebrew", *Language Sciences* 17 (1995), pp. 147-179
- C. Rabin, *Everyday Hebrew*, London 1943 = רבין 1943
- C. Rabin, "The Ancient in the Modern: Ancient Source = 1975 רבין Materials in Present-Day Hebrew Writing", in H. H. Paper (ed.), *Language and Texts*, Ann Arbor 1975, pp. 149-179
- רוזן תשט"ז = ח' רוזן, העברית שלנו – דמותה באור שיטות הבלשנות, תל אביב תשט"ז
- רוזן 1977 = ח' רוזן, עברית טובה: עיונים בתחביר, מהדורה שלישית, מתוקנת ומורחבת, ירושלים 1977
- רוזן תשנ"ב = ח' רוזן, "זוטות מהתגבשותה של העברית הישראלית", החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות, דברי המפגש השמיני, חיפה תשנ"ב, עמ' 33-39
- רוזנהויז תשמ"ט = י' רוזנהויז, "שרשרת סמיכויות בעברית החדשה", לשוננו נג (תשמ"ט), עמ' 93-106
- רפן תשנ"ט = ח' רפן, "מה בין 'הסדרות רופאי השיניים' ובין 'הסדרות לרפואת שיניים': עיון בתחביר שמות ארגונים", לשוננו סב (תשנ"ט), עמ' 315-332
- O. R. Schwarzwald, *Modern Hebrew*, München 2001 = שורצולד 2001
[*Languages of the World | Materials* 127]
- שלזינגר תש"ס = י' שלזינגר, לשונות העיתון, באר-שבע תש"ס
- שלזינגר ורביד תשנ"ח = י' שלזינגר וד' רביד, "הסמיכות הכפולה בעברית החדשה: עודפות או קיום עצמאי?", בלשנות עברית 43 (תשנ"ח), עמ' 85-97
- שתיל תשנ"ז = ג' שתיל, "קבוצות שמות עצם בעברית המדוברת", עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב תשנ"ז